

STATE BUDGET DEFICIT, ITS CAUSES OF OCCURENCE AND METHODS OF FINANCING

Murzajanov U.Sh.

Master's student of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Article history:		Abstract:
Received:	28 th February 2026	The article discusses the problem of the state budget deficit, its causes, consequences and the main ways of financing. The article analyzes different economic approaches to deficit management – the Keynesian theory, which assumes the active use of scarcity to stimulate the economy in times of crisis, and the monetarist position, which advocates strict restrictions on government spending. Special attention is paid to the views of A. Laffer on the impact of the tax burden on budget revenues, as well as the concept of Ricardian equivalence. Barro, according to which government borrowing is perceived as deferred taxation. The paper also discusses modern approaches, including the theory of modern monetary theory (MMT), and provides empirical studies by K. Rogoff and K. Reinhart on the impact of high levels of government debt on economic growth.
Accepted:	26 th March 2026	

Keywords: State budget, public debt, deficit financing, tax policy, modern monetary theory (MMT), Ricardian equivalence.

DAVLAT BYUDJETI DEFITSITI, UNING PAYDO BO'LISH SABABLARI VA MOLIYALASHTIRISH USULLARI

Murzajanov U.Sh., Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat byudjeti taqchilligi muammosi, ularning sabablari, oqibatlar va birlamchi moliyalashtirish usullari ko'rib chiqiladi. Defitsitni boshqarishning turli iqtisodiy yondashuvlari, jumladan, inqiroz davrida iqtisodiyotni rag'batlantirish uchun taqchilikdan faol foydalanish tarafdori bo'lgan Keyns nazariyasi va davlat xarajatlarini qat'iy cheklash tarafdori bo'lgan monetaristik pozitsiya tahlil qilinadi. A. Lafferning soliq yukining byudjet daromadlariga ta'siri haqidagi fikrlariga, shuningdek, R. Barroning Rikardian ekvivalentligi konsepsiyasiga alohida e'tibor beriladi, unga ko'ra davlat qarzlari kechiktirilgan soliqqa tortish sifatida qabul qilinadi. Maqolada zamonaviy yondashuvlar, jumladan, zamonaviy pul-kredit nazariyasi ham muhokama qilinadi va K. Rogoff va K. Reynxartlarning davlat qarzining yuqori darajasining iqtisodiy o'sishga ta'siri bo'yicha empirik tadqiqotlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: davlat byudjeti, davlat qarzi, kamomadni moliyalashtirish, soliq siyosati, zamonaviy pul-kredit nazariyasi, Rikardian ekvivalenti.

Аннотация: В статье рассматривается проблема дефицита государственного бюджета, его причины, последствия и основные способы финансирования. Анализируются разные экономические подходы к управлению дефицитом – кейнсианская теория, предполагающая активное использование дефицита для стимулирования экономики в кризисные периоды, и монетаристская позиция, выступающая за жёсткое ограничение государственных расходов. Особое внимание уделено взглядам А. Лаффера на влияние налоговой нагрузки на доходы бюджета, а также концепции рикарданской эквивалентности Р. Барро, согласно которой государственные заимствования воспринимаются как отложенное налогообложение. В работе также обсуждаются современные подходы, включая теорию современной денежной теории (ММТ), и приводятся эмпирические исследования К. Рогоффа и К. Рейнхарт о влиянии высокого уровня государственного долга на экономический рост.

Ключевые слова: государственный бюджет, государственный долг, финансирование дефицита, налоговая политика, современная денежная теория (ММТ), рикарданская эквивалентность.

Davlat byudjeti har qanday mamlakat moliya tizimining muhim tarkibiy qismidir. Ideal holda, davlat daromadlari uning xarajatlarini to'liq qoplashi, muvozanat holatini ta'minlashi kerak. Biroq, amalda zamonaviy mamlakatlarning aksariyati byudjet taqchilligi sharoitida

ishlaydi – xarajatlar daromadlardan oshib ketadigan vaziyat.

Bu mavzu dolzarbdir, chunki inqiroz davrida byudjet taqchilligi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, ammo ular moliyaviy beqarorlik manbai bo'lib,

inflyatsiya va davlat qarzining keskin o'sishiga olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada biz byudjet taqchilligi nima uchun paydo bo'lishini, ularni qanday moliyalashtirishni va qanday yetakchi iqtisodiy maktablar bu haqda o'ylashlarini ko'rib chiqamiz.

Nega xazina to'ldirgandan ko'ra tezroq bo'shaydi, degan savol asrlar davomida o'ylantirib keladi. Buning sabablari ham ob'ektiv (inqirozlar, urushlar), ham tanlangan iqtisodiy strategiyaning natijasi bo'lishi mumkin.

Keyns iqtisodining asoschisi, taniqli ingliz iqtisodchisi J. M. Keynes «Iqtisodiy tanazzul davrida davlat ataylab taqchillikka olib kelishi kerak» deb ta'kidlagan. Uning fikricha, «xususiy talab pasayganda, davlat iqtisodga davlat shartnomalari va ijtimoiy to'lovlar orqali pul "to'kishi" kerak, garchi bu qarz olish bo'lsa ham». Keynes «bunday sarf-xarajatlar istalgan samarani yaratadi, ishchilar ish haqi oladilar, ularni sarflaydilar, korxonalar o'z faoliyatini tiklaydilar va pirovardida iqtisodiyot inqirozdan chiqadi, natijada soliq tushumlarining ko'payishi hisobiga o'z qarzlarini to'laydi» [4, b. 411].

M. Fridman butunlay boshqacha fikrda edi. Uning ta'kidlashicha, «byudjet taqchilligi resurslarni samarasiz taqsimlash va inflyatsiyaga olib keladigan to'g'ridan-to'g'ri yo'ldir». Fridmanning fikricha, davlat xususiy sektorga qaraganda kamroq samaralidir. Uning fikricha, «hukumat daromadidan ko'proq mablag' sarflaganda, u yo pul bosadi (narxlar oshishiga olib keladi) yoki ichki qarz oladi. Ikkinchi holda «crowding-out effekti» yuzaga keladi, ya'ni davlat mavjud kapitalni tortib oladi, xususiy tadbirkorlar uchun foiz stavkalari ko'tariladi va biznes o'sishni to'xtatadi» [5, b. 221]. Shunday qilib, Fridman byudjet xarajatlariga qat'iy cheklovlar qo'yishni talab qildi.

Amerikalik iqtisodchi A. Laffer e'tiborini byudjet daromadlariga qaratdi. U nazariyani ilgari surdi («Laffer egri chizig'i» deb nomlanadi), unga ko'ra kamomadlar ko'pincha haddan tashqari yuqori soliq yuklari tufayli yuzaga keladi. Uning ta'kidlashicha, «soliqlar haddan tashqari ko'payib ketganda, korxonalar yashirin ish olib boradi yoki umuman o'z faoliyatini to'xtatadi, bu esa byudjet daromadlarining pasayishiga va defitsitning o'sishiga olib keladi». Laffer taqchillikka qarshi kurashning paradoksal ko'rinadigan usulini taklif qildi – soliq stavkalarini pasaytirish, bu tadbirkorlik faolligini rag'batlantiradi va oxir-oqibat g'aznani to'ldiradi» [2, b. 227].

Kamomad aniqlangandan so'ng, hukumat quyidagi savolga duch keladi: yetishmayotgan mablag'larni qayerdan olish kerak? Iqtisodiy nazariya 3 asosiy usulni belgilaydi, ularning har biri o'ziga xos afzalliklarga va xavflarga ega.

Pul emissiyasi (defitsitni monetizatsiya qilish).

Bu eng oddiy va ayni paytda eng xavfli usul. Hukumat shunchaki Markaziy bankka yetishmayotgan summani chop etish yoki qo'shimcha elektron pul chiqarishni buyuradi. Klassik iqtisodchilar bir ovozdan bu usulni halokatli deb hisoblashadi. Tovarlar va xizmatlarning mos ravishda o'sishsiz pul massasining ko'payishi nazoratsiz inflyatsiyaga va fuqarolar jamg'armalarining qadrsizlanishiga olib keladi.

Ichki va tashqi qarzlar. Davlat obligatsiyalar chiqaradi va ularni aholiga, banklarga yoki xorijiy investorlarga sotadi. Mashhur iqtisodchi R. Barro «Rikardian ekvivalentligi» deb atalmish g'oyani ishlab chiqdi. Uning ta'kidlashicha, «qarz orqali taqchillikni moliyalashtirish shunchaki kechiktirilgan soliqqa tortishdir». Barroning fikricha, «oqil fuqarolar hukumat bugun qarz olsa, ertaga qarzni to'lash uchun soliqlarni oshirishini tushunadi. Shuning uchun odamlar ko'proq mablag' sarflamaydilar, balki qora kun uchun ko'proq jamg'arishni boshlaydilar, bu esa byudjet xarajatlarining rag'batlantiruvchi ta'sirini neytrallashtiradi» [1, b. 45].

Soliq islohotlari va xarajatlarni qisqartirish. Bu muammoni ichki resurslardan foydalanish orqali hal qilishga urinishdir – yo soliqlarni oshirish (bu, Laffer ko'rsatganidek, xavfli) yoki xarajatlarni keskin qisqartirish (sekvestr). Ikkinchisi ko'pincha ijtimoiy norozilikka olib keladi, chunki sog'liqni saqlash, ta'lim va farovonlik dasturlari qisqartiriladi.

Byudjet taqchilligi davlat qarzi tushunchasi bilan uzviy bog'liqdir. Agar defitsit yildan-yilga saqlanib qolsa, qarz yig'ilib qoladi va unga xizmat ko'rsatish xarajatlari (foiz to'lovlari) byudjetning sezilarli qismini iste'mol qila boshlaydi.

Taniqli olimlar K. Rogoff va K. Reynxart bir necha asrlar davomida davlat moliyasini keng qamrovli tarixiy tadqiq qilishdi. Ular o'zlarining «На этот раз все будет иначе» kitobida davlat qarzi uchun juda muhim chegara mavjud (YAIMning 90% atrofida) deb ta'kidladilar. Ularning ta'kidlashicha, «qarz bu darajadan oshib ketganda, mamlakat iqtisodiy o'sish sur'ati keskin sekinlashadi. Budjet taqchilligi keyinchalik davlatning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi "ilgakka" aylanadi, chunki barcha resurslar eski majburiyatlarni to'lashga sarflanadi» [3, b. 57].

Boshqa tomondan, S. Kelton tomonidan taqdim etilgan Zamonaviy pul nazariyasi (MMT), masalan, inqilobiy nuqtai nazarni taklif qiladi. Keltonning ta'kidlashicha, «to'liq pul suverenitetiga ega bo'lgan mamlakatlar uchun (AQSh yoki Yaponiya kabi o'z valyutalarini chop etadigan) byudjet taqchilligi umuman muammo emas». Uning fikricha, «hukumat o'z valyutasida bankrot bo'lishi mumkin emas, byudjet taqchilligi esa xususiy sektorda oddiygina "qo'shimcha" pul bo'lib, bu iqtisodiyotning

o'sishiga yordam beradi. Bu yerda cheklovlar inflyatsiya va real resurslar (mehnat, xom ashyo) mavjudligidir» [6].

Aniqlik uchun, qarashlarni tizimlashtirish sifatida taqchillikni boshqarishga yondashuvlarni keltiramiz.

1. Faol defitsit (keynschilik) inqiroz davrida iqtisodiyotni saqlab qolish uchun ishlatiladi. Asosiysi, ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, keyin qarz haqida qayg'urish.

2. Passiv taqchillik samarasiz boshqaruv, korruptsiya yoki eksport tovarlari narxining pasayishi tufayli yuzaga keladi. Bu zudlik bilan islohotni talab qiluvchi eng xavfli shakl.

3. Fiskal konsolidatsiya (monetarizm) tejamkorlik strategiyasidir. Maqsad inflyatsiyani pasaytirish va xususiy tadbirkorlikni bo'shatish uchun har qanday holatda ham byudjetni muvozanatlashdan iborat.

Shunday qilib, davlat byudjeti taqchilligi murakkab hodisa degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ko'rib turganimizdek, J.M. Keynes ularni tushkunlikdan najot sifatida ko'rgan bo'lsa, M. Fridman ularning bozor uchun halokatli oqibatlaridan ogohlantirgan. A. Laffer oqilona soliqlarning muhimligini ta'kidlagan bo'lsa, R. Barro bugungi qarzlarni bizning farzandlarimiz uchun ertangi kun soliqlari ekanligini ta'kidladi. Mavjud amaliyot shuni ko'rsatadiki, optimal yo'l o'rtada yotadi. Infratuzilma, ilm-fan va inson kapitaliga sarmoya kiritishga qaratilgan kichik, boshqariladigan kamomad (YAIMning 3% ichida) foydali bo'lishi mumkin. Biroq, noratsional xarajatlar tufayli yuzaga keladigan surunkali taqchillik muqarrar ravishda moliyaviy inqirozga olib keladi. Davlatning birlamchi vazifasi qarz mablag'laridan shunday foydalanishdan iboratki, ular yaratgan iqtisodiy quvvat kelajakda qarzlarni oson to'lash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Барро Р. Рикардианский подход к бюджетным дефицитам // Журнал экономических перспектив. — 1989. — № 2. — С. 37-54.
2. Дагаев, Г. В. Взаимосвязь эффекта Лаффера и теневой экономики / Г. В. Дагаев, А. А. Помулев // Теневая экономика. — 2020. — Т. 4, № 4. — С. 225-234.
3. Кармен М. Рейнхарт, Кеннет С. Рогофф. На этот раз все будет иначе. Восемь столетий финансового безрассудства [пер. с англ. Д. Стороженко]. М. : карьера Пресс, 2011. 528 с.
4. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег : [перевод с английского] / Джон Кейнс. — Москва : Эксмо, 2022. — 960 с.

5. Фридман М. Капитализм и свобода / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2006. — 240 с.
6. Современная денежная теория: истоки и риски [Elektron manbalar]. URL: <https://econs.online/articles/ekonomika/modern-monetary-theory/>.